

Бизни кемиргувчи иллатлар деганда, захму маразними гумон этарсиз? Ёинки, сил, сил-ар-ия ва махавликними дерсиз? Йўк, андан хам ямонрок ва андан хам жонхарош, бевоё, хонавайрон ва гариб этгувчи бир дард, биз — туркистонийларни шаҳри ва кишлоки ёйинки ярим маданий, ярим вахший синфларимизгача истило этиб, бутун тириклигимизга сорилгон ва бизни инкирозга ва тахликага ва жаханнамга юмалататургон тўй, азó исминдаги икки каттол душманни дерман.

Атомиздан меҳрибон Тангримиз жалла ва аъло Куръони каримда «Ло талакку би ядикум ала тахликкатиҳи», яъни ўз кўлларингиз ила ўзингизни тахликага отмангиз, дер. Биз бўлса, бадбахтона ва Худонинг амрига бўюн кўймасдан кофирона бир суратда тўй ва азó деган, йўк бўлушимизга сабаб бўлган одатларга бору йўкимизни сарф ва исроф этармиз. Йилда икки ой наврузи кофири учун сайр этармиз.

Бир ой мукаддам Самаркандни Панжакент касабасидаги наврўз сайрига мушак-фишанг отишдан учгина киши ўлуб, ўндан зиёда киши мажрух бўлди. Кўпқари ва улок чопмоқлик одати малъунонасига ҳар вилоятдан ҳар сана юзлар ила киши охиратга кўчар, на қадар киши мажрух ва маъюб бўлар. Кўп кишилар сайр ва кўпқари шумлиги ила ишдан ва зироат вақтидан колур. Уйига озукаси йўк, хўкузи ва соғар сийири йўк экан, бир неча юз сўмга от олиб ва ҳар куни анга хиндидек парасташ этибу ҳар кун бир сўм сарф этар, на учун? Тўй ва сайрга кўпқари чопмоқ учун. Ўн-йигирма чакиримга тўй бўлдим, ҳар ким ишини, дехкончилигини кўюб, отланиб кўпқарига кетар. Дехкон учун олтундан азиз вақт фавт бўлди-кетди. Экин биргина кун кейин сепилган учун пишмай колар. Биргина кун сўнгра йигилган учун ёгинга қолиб, баъзи хирманлар чириб кетар.

Маълум бир шаҳарда яҳудийлар баъзан ўлукларини окшом элтиб кўмарлар. На учун? Кундузи ишдан коларлар. Биз бўлса, ўлук ва тўй учун ҳафталар, ҳатто, ойлар ила ишдан колурмиз. Холбуки, шореъи аъзам, пайгамбари ақрам саллоллоҳи алайҳи васаллам ҳазратлари ўлганни тез кўмуб ва кўмгандан сўнгра тез тарқалиб, ишга кетмоқга ва ўлукхона халқини уч кундан зиёда таъзия тутмасга, қаро қиймасга, қир, фалокат бўлмасга амр этарлар. Эй халқ! Эй мусулмонлар! Биз на учун Худо ва расулни сўзига ва ўзимизни нафъимизга амал қилмаймиз? Биз девонами? Биз тақлифдан [\[1\]](#) ташқарими, Худо учун сўйлангиз. Биз нима?!

Шариат қитобларидан «Фароиз, яъни Худони буйруги деган қитобларга: «Ўлукни молидан аввалан ўлукга қеракли мувофиқ суннат ва исрофсиз қабан -қилиб, дафн қилмоқга сарф қилинсан, сўнгра қарзини берилур. Сўнгра ортиган молларни варақасига

мувофики шариат таксим килиниб берилур», — дейилган экан, биз билъакс кафандан сўнгра карзга бермай ва хатто, сагир ва бенаво хотунларни меросини йиртиш, азойи, садака, хайрот, билмайман, нималар уjrаси деб, карздан ворисидан илгари таксим килиб олармиз. Беш-олти маърака ва худойи, 8—10 жумъа окшоми деб бутун махалла ва кишлок халкига палов берармиз. Баъзи бир бечора сагир ва муштипар аёллар меросдан ва хакларидан нокис олурлар. Баъзи карзхохларни хакки худойи ва хайрот, нохудойи ва шаррот сабаби ила куюб кетар. Бечора ўлукни зиммаси карздан кутулолмай колур. Худо учун айтингиз, бу хайротми, бу худойими? Беш-олти кун сўнгра бу худойи ва хайротлар учун варасани хакки бўлган мол ва ерлар сотулур. Берилган дангга адрас, азойи ва ганиларни олган йиртиш ва садакалари учун берилур. Энди бечора вариса дарбадар, хам отадан, хам ватандан айрилди-кетди. Бир ўртахол, бир бечора факир ўлар. Онинг гани якини ўлукни эгаси бўлуб, вариса молини «обрўй» этарман, деб исроф ва барбод этар. Натижада бечора вариса дарбадар. Эй, уйинг обод, обрўй килгувчи! Ўлган ул, санга нима? Сан, гани, ўз ўлукингга обрў килгонинг бас эмасми?

Астагфурилло, субхонолло. Бизни килатургон аклсизлигимизни кайси миллат килур? Никох, хатна, бу икки бало шундог каттик бир иллатки, ўлмагунча кутулуб бўлмайдур. Шахарларда ўртахол, яъни ўтурарга хона ва боги бор бир киши никох учун икки минг сўм сарф этар ва ўгул хатнаси учун ҳеч бўлмаганда минг сўм. Хар бир бенаво киши бу мавридларга 200 сўмдан 1000 сўмгача сарф этар. Бой ва зўраки бойлар эса беш минг, ўн минглаб сарф этар. Охири нима бўлур? Нима бўлур дейсиз? Ота-бобосидан колган мулк ва ватанини ўз ихтиёри илан зўраки бойни ўзи ўлгандан сўнгра бир яхудий ё бир армани ажнабийга сотиб, тўй ва таъзия карзини берар. Ўзи сотмаганда судга сотилур. Мана, юкоридаги сарлавхада «Бизни кемир-гувчи иллатлар» деган одатларимиз, шу тўй ва таъзия исминдаги девоналигимиздан иборатдур.

Бир дўкончи, бир гулкор, бир факирхол, бир косиб учун бу тўй ва таъзиялар ўлумдан катигдурки, муниг учун бечора хар кун ўлур. Хар кун ўлгон ила-да кутулмас. Ўзидан сўнгра ахлу аёлига бу йўксуллик ва бу мусибатни мерос кўяр. Хўб, яхши, ўз молини тўй ва таъзияга исроф этсун, барбод этсун, кўзи чиксун. Хай, бонка окчасини, биров пулини на учун барбод этар. Бу девоналикни у тарафи эмасми? Бу хол ила 20—30 сана ўтса, ер ва хавлилар ажнабийларга ўтуб, аксар халкимиз гадойлик даражасига инур. Эллик сана мукаддам ер сотилса, бир мусулмон оларди, энди бошқалар олур. Мана, энди биз шу хол илан яна йигирма — ўттуз йил ўткарсак, халкимизни ярмидан зиёдаси ватансиз, ерсиз, дарбадар бўлатургони маълум ва ошкордур.

Бир хавлида, бир рўзгорда, масалан, икки ўгул, икки киз бор. Ато ўлса, ани моли тўрт бўлунур. Аларни хар бирига никох ва хатна ва ўлум мавридлари мукаррардур. Ўзларини замонча илми ва хунари йўкки, контурга, махкамага, бонкага кириб вазифа олса. Энди ноилож атторлик ва ё бакколлик ва у бўлмаса, муздурлик ва мардикорлик килиши лозим

келиб, бу ишлардан факат аларни корни тўядур. Ортдурмокка йўк. Мунинг устига тўй ва таъзия деган дахшатлик балолар келгандан сўнгра бу азиз оила ва рўзгорга ёниб кул бўлмокдан бошка илож йўкдур. Эллик сана мукаддам бир кариш ер бир пул экан, энди бир олтун ва келарга ер олтунга хам топилмайдур. Кирим ва Кафкоз мусулмонлари-да бизлардек ер кадрини билмаслар экан. Энди Киримда бир таноб (600 сажин) ер ўн минг сўмдан ўттуз минг сўмгачадур.

Биз бир таноб еримизни 200 сўм сотиб тўй килмокчи бўлсак, «ерни хўб пулга урдум» деб мажнунона шодланурмиз. Инсонни бу кадар ахмоклиги ажибдур. Бизга лозимки, тўй ва таъзияларни кичик килиб ва холимизча ҳаракатда бўлуб, келар замонимизни ўйлайлук. Валлох, хору зору мункариз бўлмок эртага офтобни чикишидек мукаррардур.

Самаркандда бир маҳалла борки, аксар халки факру заруратдан, тўгриси, акл ноқислигидан хавлиларини пулга кизиқиб яҳудийларга сотган учун маҳаллага оз мусулмон колди. Маҳалла мактаби йўк бўлди. Масжиди-да яқинда йўколур. Мана, бизни аклсизлигимизни охири ва исрофларимизни хотимаси динимизга футур келмокига сабаб бўлур. Дин учун, масжид ва мактаб учун акча, сарват, давлат, сомон керакдур. Тўй ва таъзияга сарф килинатургон окчаларимизни биз, туронийлар, илм ва-дин йўлига сарф этсак, анкариб оврупойилардек тараккий этармиз ва ўзимиз-да, динимиз-да обрўй ва ривож топар. Йўк, ҳозирги холимизга давом этсак, дин ва дунёга зиллат ва мискинатдан бошка насибамиз бўлмайдур.

Ко эътабару йо аввал ул-абсар! [\[2\]](#)

«Ойна» журнали, 1915 йил, 13-сон, 338—342-бетлар.